LIBRARY OF SCANFAN

Milliyet'in "Kültür Mirasını Koruma" Kampanyasının Armağanıdır.

İSTANBUL'dan GÖREME'ye kültür mirasımız

11. FASİKÜL

"Bir ara kalabalık arasında kaybettiğim arkadaşım dedi ki: "Padişahın arkasından gidelim, o da bizim gibi Pera'ya gidiyor, yalnız Haliç'ten geçen vapur köprüsünden geçecek. En uzun yoldur ama, vapura binmemiz gereksiz, deniz de şu sırada fazla dalgalı değil." İki yanında pek güzel camiler ve bahçeler dizili bulunan uzun yoldan yavaş yavaş inen padişah arabasının arkasından gitmeye başladık. Bu yolun ucunda, birkaç dönemeçten sonra, zengin Rum tüccarlarıyla ulusun büyüklerinin oturduğu Fener semtine varılır. Buradaki mahallelerde bulunan evler, gerçek birer saray gibidir; özellikle Türk şehri olan burasının sınırları arasında, yüksek camilerin gölgesinde, içleri parlak renklerle süslü birkaç kilise var."

GERARD DE NERVAL, 1844

● *Yüzyıl başında Eyüp ve Haliç henüz sanayi bölgesi haline tam anlamıyla dönüşmemişti. Tarih boyunca, tüm seyyahların hemen hep yeryüzü cenneti saydıkları, sayısız şölene tanık olmuş bu mesire yerinin yüz yıl önceki halini görüyorsunuz.*

S.O.S İSTANBUL S.O.S

● *Haliç'in tam yüz yıl önceki panoramik görünümü. Fotoğraflar "Arkeoloji ve Sanat" dergisinin arşivinden sağlanmıştır.*

Tanıkların kaleminden Dünden Bugüne

Haliç (II)

Hazırlayan: Sevin OKYAY

İstanbul'un eşsiz silûetini belirleyen bu camiler, bölgenin tek dinsel özelliğini oluşturmuyor tabiî. Peygamber zamanından beri Arapların İstanbul kuşatmaları sırasında surlar dibinde şehit olanların anılarını yaşatan sembolik mezar yerleri ile ziyaret yerleri de buraya dinsel bir nitelik kazandırıyor. İçlerinde en önemlisi de, Yahya Kemal'in heyecanla anlattığı Eyüb Sultan türbesi ve camii:

"Fâtih'in ilk temelini attığı yapılar Eyüb Sultan türbesi ve camii oldu. Bütün Türkiye'de, belki bütün dünyada en uhrevî bir şehir olan Eyüb'ün başlangıcı budur. Orada ölümü güzelleştiren hava, Türkiye Türklerinin verdiği havadır. Yüksek yaratılışta ecnebi zâirlerin hepsi, ziyaret ettikleri Eyüb'e hayran olmuş, onu rûhanî şehirlerin en güzeli addetmişlerdir. Şüphesiz ki, Bizans devrinde Eyüb semti, bir sütçü köyü iken, orada, bu rûhanî hava yoktu."

Evliya Çelebi ise, "halkının ekserisi ulema olan" "Şehr-i Eyüb"ün öyküsünü şöyle naklediyor:

"Hicrî 857 senesinde Fatih Sultan Mehmed Gazi, İstanbul'u fethederken yetmiş yedi kibar ehlullah Ebâ Eyüb'ün kabrini aramaya koyuldular. Nihayet Ak Şemseddin Hazretleri: "Müjde olsun beyim!.. Alemdarı Resulûllah olan Ebâ Eyübülensarî bu mahalde medfundur!" diye bir ormanistan içre girdi. Bir seccade üzerinde iki rek'ât namaz kılarak secdeden başını kaldırıp mübarek gözleri kan çanağını andırır bir halde Fatih'e hitaben: "Beyim! Hikmeti Hüda seccademizi tâ Kabri Eyüb üzre döşemişler. Hemen şu mahalli kazsunlar" deyince, fukarayı Şemseddin'den üç kişi, Fatih ile beraber Ak Şemseddin'in seccadesi altını kazmaya başladılar. Üç ziraa vardıkta bir yeşil somakiden dört köşe bir taş çıkıp üzerinde Kûfî hat ile "Hâzâ Kabri Ebâ Eyüb Ensarî" diye yazılmış olduğu görüldü.

Türk devrinde Haliç'in bu bölümü, Hazreti Eyüb'ün türbesi ve çevresi büyük bir önem kazandığı için, hem dinî ve kutsal bir ziyaret merkezi, hem de, burada inşa edilen kutsal türbeler sonucu, ölümle hayatın iç içe olduğu bir yer halini aldı ve Eyüb'ün yakınında şehrin en büyük mezarlıklarından biri doğup gelişti. Bu mezar-

● *Haliç'in bugünkü durumunu belgeleyen bir fotoğraf.*

Mehmet Ziya'ya göre Bizans döneminde Haliç (1910)

• İstanbul, Milâdî 330 senesinin 11 Mayıs'ında resmî olarak "Yeni Roma" ismi ile kurulmuştur. (Rum) tabirinin Arapça Romalı demek olan (Rumî) kelimesinden dilimize geçtiği tarihçilerce ileri sürülmektedir.

• İstanbul ismine gelince, Konstantiniye'nin ilk devirlerinde, civarda ve varoşlarda oturan Bizanslılar, şehre doğru yol alırken; "Nereye gidiyorsunuz?" diye soranlara: (İstin Polis) yani (Şehre) cevabını verdikleri için bu büyük metropole: (İstin Polis = İstanbul) ismi verilmiştir.

• Tarihçi İstrabon, Haliç'in Kâğıthane ve Alibeyköyü suları ile birlikte bir geyik boynuzuna benzediği; en büyük gemileri bile barındırmaya elverişli olduğu, deniz ticaretindeki önemi, her iki kıyısının feyizli ve zengin olması ve de sularında bol balık bulunması nedeniyle buraya Altın Boynuz ismi verildiğini yazmaktadır.

• Uzunluğu 11 kilometre, genişliği de 450 metre olan Haliç'in en derin yeri fetihten evvel yapılan tahminlere göre, 34 metre civarındadır. Kuzeybatı ucunda eskiden Saadabad denilen Kâğıthane vardır. Halen bu kısmına (Cydaris) Ali Bey deresiyle, (Barbyzés) Kâğıthane deresi dökülür.

• Bizans'ta 7 rakamı, özellikle şehrin kurucusu nazarında büyük önem taşıyordu. İmparator, kendisine, etrafında yedi gezegenin devreylediği güneş gibi bakılmasını isterdi. Konstantin güneş tanrısı Apollon gibi hüküm sürerdi. Hatta Çemberlitaş dediğimiz (yanık sütun)'un üzerinde (Soli Invicto) "yenilmez güneş" ibaresini hakkettirmişti. Şehrin kara yönündeki surlara yedi kapı açtırmıştı. Roma ünlülerinden yedi bilge kişiyi İstanbul'a getirtmiş ve (Epta-Liknos) "yedi kandil" denilen divanhanede bulunmak üzere yedi bölüklü bir hassa askeri örgütlemişti.

• Prof. Leibaier'in XV. yüzyıla ait vesikalara dayanarak verdiği rakamlara göre, fetihten evvel İstanbul'da ancak 80.000 nüfus bulunuyordu. Bunların bir kısmı muhasara esnasında telef olmuş, geriye büyük çoğunluğu yoksulluk içinde çırpınan insanlar kalmıştı. Bizanslıların son zamanlarında İstanbul tam anlamıyla ölü bir şehir halinde bulunuyordu. Türkler 150 yıl içinde burada o devrin en büyük ve en kalabalık şehrini kurmuşlar, 800 bine yakın nüfus toplamayı başarmışlardır. Asıl hayret edilecek olan şey, bu tarihî gerçeğin akla sığmayacak birtakım tahrifata uğramasıdır.

• Batı'nın Bizans'a iyi bir gözle bakmasını ve asıl önemlisi, gün günden artan parasal sıkıntılarını giderici yardımlarda bulunmasını sağlamak için, İstanbul'u süsleyen ne kadar değerli sanat eserleri varsa, imparator sarayının kıymetli taşlarını bile alıp götürmelerine göz yummuşlar, hatta belki teşvik etmişlerdir.

• Fransa'nın birçok kiliselerini süsleyen dinsel heykellerin ve tabloların, Bizans'ı işgal eden Latin Haçlılar tarafından nasıl çalınıp yurtlarına götürüldükleri herkesçe bilindiği gibi, yine bu Haçlıların Venedik'teki Saint-Marco kilisesini süslemek maksadıyla İstanbul'da yaptıkları çapulculukları görmek için bu şehrin ulusal hazinelerine bir göz atmak yeter. İşte bütün bu yağmaların, yakıp yıkmaların sonucunda muazzam, bin yıllık Bizans İmparatorluğu'nun başkenti olan İstanbul'da (Ayos Yoanis Studion: Ahır Kapı Camî'i, (Sergios ve Bakus manastırı: Küçük Ayasofya) Justinyanüs tarafından inşa edilen (Aya Sofya ile Aya İrini) ve (Pantokratoros: Zeyrek Camii) tapınakları ile (Tekfur sarayı, dikilitaşlar ve Theodosyus) sütunundan başka hiçbir eser kalmamıştır.

"İSTANBUL VE BOĞAZİÇİ"
MEHMET ZİYA
(1326 - 1910)

Haliç'te büyük felâketler

Haliç, elbette İstanbul'un bütün diğer semtleri gibi, şehri defalarca sarsan büyük depremlerden oldukça hasar gördü. Mehmet Halit Bayrı'nın "İstanbul Folkloru"nda belirttiğine göre, Bizans devrinde sayıları yirmiyi aşan depremlerin en önemlileri, 358, 447, 487, 527 yıllarındaki depremlerdir. 533 ve 558 yılları ise, yine Bayrı'ya göre, 'zelzele yılları' diye anılsa yeridir. Bu yıllarda İstanbul durmadan sarsılmış ve 558'deki depremde, Ayasofya'nın kubbesi yıkılmıştır.

611 depremi şehirde büyük zarara yol açarken, 732, 740, 860 depremleri, 869'daki kırk gün süren deprem, 986 depremi birçok tarihî anıtı hasara uğrattı. Aralıklarla 4.5 ay süren 1034 depreminde çok sayıda kilise ve bina çöktü. 1037'de deprem felâketini kıtlık pekiştirdi. Bunu 1064, 1296, 1305 ve 1344 depremleri izledi. Fetih devrinden sonra ise, Küçük Kıyamet denen 1509 depremi, 1592, 1718, 1729, 1763 depremleri, şehrin çeşitli bölümlerini yıktı. 1718 yılındaki iki dakika süren korkunç depremde Sultanselim, Şehzade, Süleymaniye, Nuruosmaniye, Ayasofya camileriy-le Yenicami büyük hasara uğradı. Birçok mahalle tamamen yok oldu. İstanbul'un gördüğü en son büyük deprem ise, aralıklarla bir aydan fazla süren 1894 depremi oldu.

Haliç, İstanbul'un şiddetli kışlarından da nasibini almıştır. Bizans devrinde 401, 739, 753, 755, 763, 928 ve 1222 kışlarından sonra, fethi izleyen ilk şiddetli kışta, 1620 yılında, on altı gün sürekli yağan kar sonucu, Sarayburnu ile Üsküdar arası dondu. Galata'dan İstanbul'a, Hasbahçe'den Kireçkapısı'na buzlar üstünde yürüyerek geçildi. Temel madde ulaşımı durunca, pahalılık aldı yürüdü. 1669'da ise, Boğaz'ın bir kısmıyla birlikte Haliç dondu. 1823'te Haliç tamamiyle buz tuttu. 1862'de donan Boğaziçi'nden Haliç sularına buz parçaları sürüklendi. 1878'de kıyılarda donma belirtileri görüldü.

Ama Haliç'in yaşadığı en büyük felâketlerin başında mutlaka yangınlar gelir. Güney yamaçları kuzey rüzgârlarına çok açık olduğu için, Haliç kıyılarında başlayan bir ateş hızla sırtlara tırmanıp Marmara yönüne doğru bütün şehri kül edecek bir şiddetle ve hızla ilerliyordu. Haliç çevresindeki büyük camiler yangın âfetinden kurtulmuş, ama onların da kurşunları akıp gitmiştir. İstanbul'un Bizans devrinde kaç yangın geçirdiği belli değil. Ama fetihten sonra şehir baştan başa birkaç kez yandı. Eski tarihçiler arasında İstanbul yangınlarına ilk değinen kişi 1591'de Naima oldu. 1591'den sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna kadar yangın sayısı beş yüzü geçer.

1633'te Cibali'de çıkan yangın birçok semti sarmıştı. 1652'de Çarşıkapı'da, 1653'te Odunkapı'sında başveren yangınlar da büyük kayba yol açtı. 1693'te Cibali'de iki yangın çıktı. 1718'de yine Cibali'de çıkan yangın 27 saat sürdü. 1749'da Küçükpazar ve çevresi, 1751'de Gedikpaşa, 1755'te Hocapaşa ve Cibali, 1782'de yine Cibali'de çıkan yangınlar, çabucak genişleyerek birçok semti sardı. Ramazan'a rastlayan bu son yangın tam 64 saat sürdü. 1795'te Balıkpazarı, 1826'da Hocapaşa, 1833'te yine Cibali'den başlayan büyük yangınlardan sonra, 1864'te yine Hocapaşa yandı.

1870'teki, üç bin evin yandığı ikinci Beyoğlu yangınından sonra ise, İkinci Meşrutiyet'in ilânından sonra çıkan yangınlarda Haliç'te on bine yakın ev kül oldu. Eremya Çelebi, XVII. yüzyıla kadarki yangınları kaleme almış ve bu metnin çevirisi İstanbul Üniversitesi'nin yayımladığı "Tarih" dergisinde çıkmıştı. XIX. yüzyıl sonuna kadarki İstanbul yangınlarının tam bir listesi ise Osman Nuri Ergin'in "Mecelle-i Umur-u Belediye"sinde vardır.

ları gölgeleyen serviler de, Haliç'in yeşiline yeşil kattı.

Haliç'in "yeşil"i, şehir halkının yalnızca dinsel yönünü değil, gezme, eğlenme gereksinimini de simgeliyordu. Türk devrinde bu liman, bir ticaret ve gemi tezgâhları bölgesi halini alırken, aynı zamanda ticaret ve savaş gemilerinin mekânı, yukarı kesim ise çok sevilen bir mesire ve sayfiye yeri olmuştu. Tıpkı Boğaziçi gibi, köşklerin, yalıların, sarayların sıralandığı bir alan... Eyüb'ün özellikle Bahariye semtinde toplanan yalıların resimlerine eski gravürlerde de rastlıyoruz. XIX. yüzyıl sonlarına doğru bölgeye yerleşmeye başlayan endüstri, bu yalıları yıkıp yok etti. Semavi Eyice, son kalan bir harap ahşap yalının, Şah Sultan Camii yakınında 1946'da henüz durduğunu söylüyor.

Ya Sâdâbâd? Nice şaire konu olan bu seçkin mesire yeri? İncicyan, 'Kâğıthane Köyü'nü anlatırken "Köyün biraz aşağısında akan Kâğıthane çayı, Sultan III. Ahmed'in meşhur sadrazamı İbrahim Paşa'nın 1721'de yaptırdığı etrafı duvarla çevrili saray ile caminin yanındaki havuzun içinden geçer" diyor. "İbrahim Paşa, çayın mecrasının bazı yerlerini tanzim ettirmiş, o günlerde yıkılan Kuleli bahçesinin mermerleriyle kıyıları döşetmiş, iki tarafı ağaçlarla süsletmişti. Çay delikli, mermerlerden bir havuzdan diğerine akmakta idi. Sâdâbâd adı verilen bu yere, vaktiyle bir kâğıt imalâthanesi bulunduğundan dolayı Kâğıthane adı verilmiştir."

Balıkhane Nâzırı Ali Rıza Bey, "Bir Zamanlar İstanbul" adlı kitabında, Haliç mesirelerini sıraladıktan sonra, Kâğıthane Âlemleri'ne ayırdığı özel bölümde, buraya nasıl gidildiğini anlattıktan sonra, Sultan Aziz'in cuma günleri oradaki camide yaptığı selâmlık resmini izlemeye gelenleri anlatıyor:

"Seyircilerin kimisi, Cuma Namazı'nı Hazreti Halit'te kılıp biraz gezinmek ve tabiatın güzelliğini görmek için gelmiştir. Kimisi şuradan buradan ele geçirdiği araba veya hayvana binerek, halka zengin görünmek hevesiyle gelmiştir. Peder veya kayınpederlerin nüfuzu sayesinde yüksek rütbelere çabuk erişen subaylar pek güzel atlar üzerinde ecnebi subaylar gibi caka satarlardı. Yakışıklı gençler haddinden fazla süslenir, yüksek tabakaya mensup hanımlara kendilerini beğendirme hülyasıyla konaklara ait arabaların yanında dolaşırlardı."

Halûk Y. Şehsuvaroğlu ise, eski mesireler konusundaki, Kâğıthane'ye dair adlı yazısında, 1952'de şöyle anıyor eski günleri:

"Bir eski manzume, Kâğıthane âlemlerini bütün hususiyetiyle tasvir etmektedir; "Kimisi hentoya biner-Kimi salıncaktan iner-Kimi de kayıkla gezer-Sırmalı ihram serilmiş-Biri oturup kurulmuş-Gören ona âşık olmuş-Çalınıyor bir tarafta saz-mani ve şarkı yekâvâz-Bir tarafta da hokkabaz-Birbölük güzel hanımlar-Dedim aceb bunlar kimler-O maşraba tas simler-Feraceler yeşil, al renk Çingâneler eyler âhenk-Başıma oldu cihan tenk-O güzel güzel çocuklar-Ellerinde yaylar, oklar-Bir tarafta da oyunlar-Erdi şehrane leblebi-O şekerli muhallebi-Şekerli şerbet buz gibi-Kavrulmuş fındıkçı hacı-O şekerli dondurmacı-Aman o sakız helvacı-Bir tarafta ayı oynar-Bir tarafta maymun oynar..."

Yüzyıllar boyunca İstanbul'un ticaret, ulaşım, mesire merkezi olan iki yakasında yaşayan Müslümanlar, Yahudiler, Rumlar, Ermeniler, daha daha eskilerde ise, İtalyanlar, Almanlarla tam bir kozmopolit yöre hüviyetindeki Haliç'in öyküsünü, kendine has o güzelim kayıklarını anmadan bitirmek mümkün mü? Türk devrinde ücretleri muntazam bir tarifeye bağlanmış olan bu kayıklar, tarih boyunca iki kıyı arasındaki bağlantıyı sağlamıştır. Önce XVI. yüzyılda Leonardo da Vinci'nin projesini hazırladığı, hatta Michelangelo'nun da projesi için İstanbul'a geleceğinden söz edilen köprüler yapılmadan bu kayıklar, dalgaların üstünde dans eder gibi süzülüp giderdi.

Rafaella Lewis, "Bir Şehrin Portresi"nde bu kayıkların da bir portresini çiziyor: "...Kayıklar, kavisli ve cilalı kayın ağacı kerestesinden yapılır ve küpeştedeki skarmoza kösele bağla takılan uzun küreklerle hareket ettirilirdi. Kayıklar her seferinde birkaç yolcu taşıyarak, bütün gün karşıdan karşıya gidip gelirler, vapur gibi kullanılırlardı...Kayıklar kolayca devrilebildiği için geri manevrayla yanaştırılıp yolcuların da dikkatle binmesi gerektiğinden kürekçilere bağırarak kumanda verilirdi... Ücret kiralanan kayıktaki kürek adedine göre tayin edilir ve değişmezdi... Fazla yolcu almak ve aynı aileden olmayan erkek ve kadınları küçük bir kayıkta beraber taşımak yasaktı."

● *Tanık metinlerle bu fotoğraftaki köşeyi karşılaştırmak, Haliç'in ne oranda bataklığa dönüştüğünü bütün açıklığıyla göstermeye yetecektir.*

Gelin şimdi bugüne gözümüzü yumalım da, sizinle iki ucu sivri, ince ve zarif bir primeye oturup, günbatımında Kasımpaşa'ya geçelim. Primeler geçen yüzyılın sonuna kadar vefa ve sadakatle yolcularını taşıdığına göre, XIX. yüzyılda olabiliriz. Gür bir yeşilin arasından yer yer açılan ahşap küçük meskenler, Batı üslûbundaki resmî yapılar, aralardaki üç-dört katlı, ahşap büyük konaklar, hafif ve çevik primenin her atılışında biraz daha uzaklaşıp küçülüyor. Eminönü'nden Haliç içlerine doğru Yemişkapanı, Unkapanı, Odun İskelesi ile uzanan kıyı ambarları, malların boşaltıldığı, işlendiği, satıldığı bir günün ardından paydosa yaklaşıyor. Galata surlarının tersane tarafındaki "Azeb" kapısı, Çeşme Meydanı, çalgılı tulumbacı kahvehaneleri, erkekler kısmı gece boyunca açık hamamı, tulumbacıları, zıpır delikanlıları, yosmaları, şıkırdımları ile muhtemelen yine kanlı bıçaklı bir kavganın karanlıkta çakan kavın sarma bir cigarayı tutuşturuşu gibi gözalıcı ama anlık kesintisine rağmen sürecek, hareketli, şenlikli bir geceye hazırlanıyor yine...

Bu gece gökyüzü yıldızlı. Yarın hava güzel olacak. Kim bilir, ola ki, Sâdâbâd'a kadar da bir uzanırız şöyle...

Vaktiyle bir Haliç vardı

Yazan: **Necdet Selener**

Haliç... Bizanslıların Chrysokéras, İngilizlerin Golden Horn, Fransızların Corne d'Or, yani Altın Boynuz dedikleri yer... Chryso Yunanca altın, Kéras ise boynuz anlamına geliyor. Haliç'e Altın Boynuz deniyordu çünkü:

a. Kâğıthane ve Alibeyköyü suları ile birlikte Haliç bir geyik boynuzu görüntüsünü yansıtıyor ve akşam güneşi de vurunca, o boynuz şeklindeki sular altın rengini alıyorlardı.

b. Haliç'te en büyük gemiler bile barınabiliyor, burası deniz ticaretinde büyük bir faaliyete sahne oluyor, her iki kıyısında da (feyiznâk ve servetdar) yani verimli ve zengin işyerleri toplanmış bulunuyor ve de sularında bol, nefis ve leziz balıklar cirit atıyordu.

11 kilometre uzunluğunda, 450 metre genişliğinde ve 34 metre derinliğinde olduğu tesbit edilmiş olan Haliç, güzellik ve zenginlik bakımından Boğaziçi ile boy ölçüşemese bile güvenlik bakımından her zaman bir korunma, bir sığınma yeri olmuştur.

Fatih Sultan Mehmet, İstanbul'u, karadan gemi aşırtmak gibi tarihte eşi emsali görülmemiş bir başarı ve beceri ile, evvelâ Haliç'i ele geçirerek fethetmiştir.

III. Ahmet zamanında Haliç'in kuzeybatısında bir zevk ve ihtişam merkezi olarak canlandırılan Saadâbâd yakılıp yıkıldıktan sonra bile Kâğıthane severek gidilen bir mesire yeri olmuş, Kâğıthane deresi, II. Abdülhamit devrinde de, yani yetmiş-seksen yıl önce, kırmızı fesli, redingotlu, kolalı yakalı beylerle maşlahlı ve tül peçeli hanımların sandal safası yaptıkları, ciğerleri ve ruhları temiz hava ile yıkadıkları bir buluşma yeri olmuştur.

Evet, 70-80 yıl değil, 40-50 yıl önce bile yeni köprünün, Karaköy'den Eminönü'ne giderken sağ tarafında bulunan iskeleden vapura binilip iki sahil arasında zikzaklar çizerek önce Eminönü yönünde Yemiş iskelesine, sonra karşıya geçip Azapkapısı'na, oradan da şimdiki Atatürk Köprüsü'nün bulunuğu Eski köprüye varılırdı. Köprüyü geçen vapur, Kasımpaşa iskelesine yanaşırdı.

İmparatorluk devrinde Haliç'e ne kadar önem verildiğinin ilk kanıtıdır, Kasımpaşa...

1615'te tersane burada inşa edilmiştir. XVIII. yüzyılda, Kaptanı Derya Hasan Paşa, burada görkemli bir bina inşa ettirmiş ve burasını kaptan paşaların ikametlerine tahsis etmiştir. Bugün Kasımpaşa Deniz Hastanesi olarak kullanılan yapıt, işte bu binadır. Kasımpaşa iskelesinin yanında denize doğru uzanan kara kısmı üzerinde bir bahçenin ortasında bir yalı görünürdü. Burası eski Bahriye Nezareti (yani, Deniz Savunma Bakanlığı) idi.

1924'te; Musul meselesini Türk ve İngiliz generalleri ve diplomatlar bu binada görüşmüşler ve karara bağlamışlardı.

Vapur, Kasımpaşa'dan kalkar, Cibali'ye yanaşır ve aynı sahili takip ederek, Ayakapı'ya, sonra da Rum Patrikhanesi'nin bulunduğu Fener'e uğrardı. Fener'den kalkarak, Balat'a varır, oradan tekrar karşı tarafa geçerek Hasköy'e uğrardı. Balat ve Hasköy, o devirlerde Musevilerin çoğunlukta oldukları yerlerdi. Bunların büyük bir kısmı, İsrail'e gitmiş, kalanı da, Haliç'in başına gelecekleri biliyormuş gibi, Şişli'ye, Maçka'ya ve de... Büyükada'ya taşınmıştır.

Hasköy'ün üst tarafındaki tepenin ismi Okmeydanı'dır. Burası İstanbul'un fethinden son yüzyıla gelinceye kadar ünlü kemankeşler ile bu işe yeni başlamış olanların ok atmasına ayrılmış bir talim yeri idi. Çoğunlukla padişahlar da buraya gelir, ok atarlardı. Kemankeşlerin ok atmadaki hünerlerini sonraki kuşaklara da bildirmek için Nişantaşları adı verilen mermer sütunlar dikilir ve bunların üzerine okun kimin tarafından ve ne kadar uzaklığa atıldığını anlatan şiirler yazılırdı.

Vapur, Hasköy'den yine karşıya, Ayvansaray'a geçer. İşte Bizans'ın ünlü Blakerna (Blaherna) sarayları, Ayvansaray'ın biraz üstünde bulunuyordu. Ayvansaray'dan karşıya, Halıcıoğlu'na, Sütlüce iskelesine, oradan da yine beri tarafa ve Eyüb'e ulaşırdı. Vapur bu şekilde iki kıyı arasında mekik dokuyarak, bir sahilden ötekine (rahatça!) gidip gelirdi.

Şimdi ise, Eminönü'nden kalkıp güç belâ Kasımpaşa'ya, oradan Fener, Balat'a, Hasköy ve Eyüb'e gidiyor. Pislikler ve pis kokular içinde... Evet, Haliç, su yolu Haliç, iki kıyısı da kutsallık, güzellik ve zenginlik fışkıran bu yeryüzü cennetini biz ne yaptıksa, nasıl yaptıksa yaptık, bir pislik, bir batıklık mezbelesine dönüştürdük. Bunda dünün de, bugünün de, yetkili, yetkisiz, bütün insanlarımız, siz, o, ben, hepimiz sorumlu, hepimiz suçluyuz...

Yarınki kuşaklara, çocuklarımıza, torunlarımıza, her gün daha da kötüleşen, çirkinleşen, iğrenç bir duruma düşen bu Haliç'i bırakacak olursak, onlar, çocuklarımız ve torunlarımız ve de tarihimiz bize ne derler, daha doğrusu ne demezler?

Bunu düşünelim, hem Haliç'i, hem de kendimizi temize çıkarmak için ne yapmamız gerektiğine karar verelim ve bu kararımızı, hepimiz, elbirliği ile, gönül birliği ile ve kese birliği ile gerçekleştirmeye çalışalım. Yoksa... Yazık olur Haliç'e, yazık olur bize...

BİR TANIĞIN SEYİR DEFTERİNDEN

İsmet İnönü'nün Türkiye'si

Fransız yazar Jean Savant, ülkemizi birkaç kez ziyaret etmiş bir kimse. Atatürk zamanında ve İnönü devrindeki izlenimlerini karşılaştırdığı ve "yabancısı" olduğumuz bir bakış açısından, Türkiye'nin ayrıntılı denebilecek bir resmini çizdiği kitabında, "İstanbul'dan Kesitler" başlığını taşıyan bölüm, özellikle ilgi çekici. II. Dünya Savaşı'nın İstanbul'u, aynı bakımsızlıkta ve inadına aynı doğal güzellikte çıkıveriyor karşımıza. Kitap, 1944 yılında Fernand Sorlot (Paris) yayınları arasında çıkmış. Aşağıda sözünü ettiğimiz bölümden kimi yerlerin ilk çevirisini yayınlıyoruz.

İsmet İnönü'nün Türkiye'sinde İstanbul'dan Kesitler

İnsan İstanbul'u uzun yıllardan beri tanıyorsa, orada yaşamış ve o mahalleden bu mahalleye taşınmışsa evini, kimi kez bakışları Boğaziçi'ne ya da Haliç'e, Marmara'ya veya Beyoğlu ve Taksim'i saran ve Sarayburnu'na ve Fener'e hâkim tepelerin tepeüstü Kasımpaşa'ya iniveren yollarına takılırsa, bu camiler şehriyle yeniden karşılaştığında üzerinde uyandıracağı etkiyi önemsemez. Ya şu uykulu suratlı kondüktör, treninizin şehre akşamleyin değil de ertesi sabah varacağını bildirdiğinde omuz silkerek karşılık vermez misiniz? Yirmi dört saatte katedilebilecek bir güzergâhta on iki saati aşkın bir gecikme olmuşsa ne olmuş yani? Burada önemli olan bir gün varmak değil mi?

Kendinizi geceye hazırlarsınız; ülkelerini ziyaret etmeye gelen konuklarını bir an olsun yalnız bırakmayan bu melek bekçilerin dikkatli bakışları üzerinizdedir. Huzur içinde uyuyun, bu melekler başucunuzda bekleyecek ve ertesi sabah gözlerinizi açtığınızda onları gene karşınızda bulacaksınız. Sonra onları sık sık farkedeceksiniz: Şehre vardıktan sonra, gezinirken lokantadan çıktığınızda, daha sık bir biçimde evinizin civarında ve hatta bu özeni daha da ileri götürüp, bir sinemadan ya da bir dost eviden çıktığınızda yanıbaşınızda bir müddet yürümekten kendilerini alamayacaklardır.

Yolcunun güvenliğine gösterilen bu ilgi, dikkatini başka yerlere yoğunlaştırabilmesini sağlayacak bir duygu verir kendisine. Zaten İstanbul'u keşfe çıktığınızda buna bol bol gerek duyacaksınız. Nereden girerseniz girin şehre: İster Marmara'yı geçerek Galata rıhtımına çıkın, ister Trakya üzerinden Sirkeci Garı'na girin, ya da Anadolu'yu Doğu'dan Batı'ya katedip Haydarpaşa Garı'na varın, İstanbul'un çekiciliği azalmaz. Bir zamanlar çökmeye başlayan bir imparatorluğun başkenti olan İstanbul, hükümet aygıtını Boğaziçi'nin ve Haliç'in kıyılarından uzaklara çekmiş bir cumhuriyetin en önemli şehri haline gelmiştir.İstanbul Türkiye'nin genel görüntüsüyle çelişir genellikle. Yine de,geçmişine,devrimden önceki kozmopolitliğine, nüfusunu hâlâ oluşturan ırkların bir karışımını barındırmış olmasına rağmen İstanbul Türk karakterli bir şehirdir;Türk hayatının temsilcisidir, hatta Türk kültürünün merkezi olduğu söylenebilir... "İstanbul Türkiye değil!" diyen deyiş nasıl da hatalı. Anadolu'nun herhangi bir noktası gibi,İstanbul da Türkiye'dir.Modernleşmesi,yeni yönetimin uyguladığı bir tür karantina onun hiçbir şeyini değiştiremiyor ve değiştiremez. Yine de, canlılığına ve haline baktığınızda, Türklerin faaliyet gösterdiği tüm merkezleri oldukça geride bıraktığını farkedeceksiniz.

Günümüz İstanbul'u Galata Kulesi'nin önü sıra indiğiniz gözalıcı rıhtım değil artık, ne de camilere ve minarelerine doğru şöyle bir yürüyüş yaptığınız bir şehir İstanbul, artık tereddütlü arayışlar içinde Kapalı Çarşı'da dolaşanlara rastlanmıyor. Savaştan bu yana ihtiyar çarşıya inme inmiş. Birkaç yerli müşteriden başka kimseye rastlanmıyor, birkaç değerli mal da nadirat sınıfına girdiğinden, yirminci yüzyılın arifesinde Orta Avrupa'da imâl edilmiş bir eşyanın Sultan Selim'in ya da Mahmut'un devrinden kalma olduğunu iddia eden kimi ecnebi erkân dışında kimse bunları satın almaya kalkışmıyor.

Müzelerin çoğu kapalı, sakladıkları zenginlikler gözden ırak, zaten Eyüp'e, Ayasofya'ya Sultanahmet'e ve Süleymaniye'ye yapılan geleneksel ziyaretlerden sonra, savaş nedeniyle hayata sanattan daha çok bağlanan turistler tarihî şehre, yeni şehirden daha az ilgi gösteriyor.

Ardarda bir dolu çelişki var burada. Pislik ve çamur içinde, kokan, köstebek yuvası görünümünde sokaklar, etkileyici birtakım makadam ana caddelere açılıyor. Pencerelerinde demir parmaklıklar bulunan virane evler —canavar inlerini hatırlatıyor— sağlığa aykırı, çok az gün ışığı alan yerler, yanıbaşında ultra modern binalar, geniş, yüksek tavanlı, kübik veya yumuşak hatlı ama elden geldiğince konforlu: Türk konforu olduğunu söylemeye gerek yok. Bu binalar eski de olsa yeni de olsa şaşmaz bir biçimde "apartman" adını alıyor ve birer "kapıcı"ları oluyor. İstanbul'da bina kapılarının otomatik olarak açılması yasaklanmış. Bir başka yerde rastlamak mümkün olmayan bu renkli kapı bekçisi yaşamını sürdürebilsin diye mi yasaklanmış dersiniz? Âlem adamdır kapıcı. Çoğu okuma yazma bilmeyen bu insanlarda ne ararsanız bulunur: Kapı bekçiliği, emanetçilik, gönüllü arabuluculuk, dedektiflik ve adam ko-

● *Cumhurbaşkanı olduğu yıllarda Tevfik Rüştü Aras'la çektirdiği bu fotoğrafta İnönü'nün "Millî Şef" olarak anıldığı yaşlardaki hali görülüyor. İlk kez yayımlanan bu fotoğrafı temin eden Sayın Başgelen'e teşekkür ederiz.*

●*Selahattin Giz'in objektifinden, İnönü'lü yıllarda İstanbul'da bir yaz günü*

valamaya mütemayil bir Karakter . Hiçbir zaman hamallık yapmaz ama. Bekçiliğini yaptığı evin dışına bir yük taşımak onurunu zedeleyen birşeydir sanki. Böyle bir durumda, kurumlanarak ve bir paşa cakasıyla dışardan bir hamal çağırır. Gece vakti on kez uyandırılıp, kiracılara cümle kapısını açtığında ya da berikiler bizim garibi komşu bakkala birkaç kuruşluk zeytin almaya yolladığında, bu paşa havasından eser kalmaz tabiî... O zaman anlar ki her zahmetin bir bedeli olduğu gibi bu aşağılamanın ve kulluğunun da bir bahşişi var.

Pılı pırtılar içindeki bu adamcağız izbe bir bodrum katında ve dünya nimetlerinden habersiz, rakının geçici neşesinde avuntu arar durur...

Konutlar arasında çelişki, mağazalar arasında çelişki... Alçakgönüllü birkaç esnaf, üçte ikisi yerin altına girmiş birer dükkân işletiyorlar. Kaldırımdan elli santimetre aşağıya kadar vitrin yeri olarak ayrılmış açıklıkta tamir ettikleri eşyayı sergiliyorlar: Bu kadarcık yer sayesinde, buraya dükkân denebiliyor. Cephesiyle altındakini ezen bir başkası var hemen üstünde. İstiklâl Caddesi üzerinde, dünyanın belli başlı başkentlerindeki mağazalarla başadebilecek güzellikte yerler var, süslü Türk hanımları buralarda Paris modasının son örneklerini bulmak üzere girip çıkıyorlar. Bu hanımlar için bir tek kıstas var: "Türk malı mı, Avrupa malı mı?" diye atılıyorlar hemen. Yerli sanayide gerçekleştirilen ilerleme bunların gözüne giremiyor, en azından bu atılım bu hanımların bir mal gördüklerinde "Yabancı mı?" diye sormalarını engelleyebilecek kadar ilerlemiş sayılmaz.

Bir zamanların Pera'sı İstiklâl Caddesi, günün bazı saatlerinde İstanbul'un tümünü biraraya getirir. Eskiden olduğu gibi, şimdi de şehrin gerçekten yaşayan tek atardamarı burasıdır. Zamanın ve nüfusun gereklerine yetmeyen oranlarda olduğundan, araçlar tek yönde seyrederler, yine de ulaşım kolay değildir. Kalabalığın caddeyi bastığı saatlerde, acelesi olan yayaların evlerine ulaşma çabaları gerçek bir mücadeleye dönüşür, ve sinirlerini dener. İster beğenin, ister kızın, Tünel Meydanından Taksim Meydanı'na yürümekten çok ayak sürterek giden İstanbulluların hızına boyun eğeceksiniz. Üstelik, bu gezinti, ters yönde de tekrarlanarak saatler boyu sürecek, akşamları altıdan sekize dek, pazarları da hiç kesintiye uğramadan gün boyu...Ne diye yayalara da tek yön zorunluluğu uygulanmadığını bir türlü anlayamadım? Böylece şehir neler kazanabilirdi, hele Pera'ya paralel ıssız sokaklar, en çok da onlara yararlı olurdu bu.

Yeri gelmişken, İstiklâl Caddesi'nde (Buraya Beyoğlu da deniyor) piyasa yapmak, toplumun en üst düzeyindeki kibarlığının bir göstergesidir. Tabiî karışık bir toplum; bir yanda, kül renkli uzunca bir mantoya ya da şık kesimli bir ala rus'a sarınmış, muhteşem giysili subaylar, öte yanda her kesimden birçok sivil: Kızlı, erkekli öğrenci toplulukları, seyrek olarak bir aile, zira hâlâ erkekler erkeklerle, kadınlar kadınlarla çıkıyor dışarı. Ve âşık çiftlere hemen hemen hiç rastlanmıyorsa da, üstleri başları yırtık pırtık bir dolu çıplak ayaklı, olabildiğince kirli, saçları kazılmış, dilenen çocuklara adım başı rastgelmek mümkün.

Sokak çocukları!.. Bu konuda sık sık şikâyetler duyuluyor. Nadir Nadi bir zaman önce, bu toplum yarasını köpek meselesiyle kıyaslamıştı. "Sokak adları almış birçok İstanbul pasajı, diye yazıyor, hiç kimsenin ilgilenmediği çocuklardan oluşan ordular tarafından işgal edilmiş durumda. Küçükler kaldırımlarda sürünüyor. Elbise yerine delik deşik şeyler giymişler. Bu bahtsız, yalın ayak başı kabak, yüzleri gözleri toz içinde, yerde yuvarlanan küçükleri görür de, insanın yüreği sızlamaz mı? Öylesine kirli, öylesine toza toprağa bulanmış durumdalar ki, insan ister istemez hastalıklı bir ciğerin tükürdüğü balgamı hatırlıyor. Sanki apayrı bir toplum oluşturmuş, bizimkine başkaldırmış gibiler..." Bu küçük çocuk sürüleri, yoldan geçenlere yürek yaran bir surat ifadesiyle bakıp etkiliyorlar, ama yeterince büyük bir meblâğa dönüşmeyen cömertliğin vay haline: Genç dilencinin yüzü değişiyor, bir küfür salvosu püskürterek kötü sözleri birbiri ardına sıralamaya başlıyor. Birkaç saniye öncesine kadar sizi sonsuza dek koruyacak olan Allah, verdiğiniz para göz önüne alındığından, tepenize tüm gazabını yağdıracak...

İyi bir restoran bulmak isteyen Beyoğlu'ndan uzaklaşmamalı. Restoranların çoğu İstiklâl Caddesi üzerinde. Taksim'e geri dönerken, yolda yanından geçtiğiniz insanlarla yeniden karşılaşırsanız; bunların şaşmaz bir alışkanlığı da birbirlerinin elini, çoğunlukla parmağını tutmaktır. Burada elele tutuşmak istemeyen erkekler, birbirinin küçük parmaklarından tutuşarak ve kollarını sallaya sallaya, yürüyüşlerinin hızına göre bir tempo tutturup yürümeyi tercih ederler.

Restoran pek fazla bulunmaz. Ama İstanbul'da birçok lokanta vardır. İçlerinden dördü, servisi, mutfağı ve isimlerinin uyandırdığı itibarla diğerlerinden ayrılır. Rejans, Güzel Anadolu, Abdullah ve Narin, İstanbul'un paralı müşterilerini paylaşmışlardır. Bunları, Degüstasyon ve İstanbul Klubü izler. Yönetimi Ruslardan oluşan Rejans'a diplomatlar ve konsolosluk görevlileri ile yabancı kolonilerin üyeleri ve birkaç yüksek itibarlı Türk gelir. Güzel Anadolu'yu İtalyanlar işletir ve hava daha farklıdır: Müşteriler daha karışıktır, yabancılara olduğu kadar Türklere de rastlarsınız. Abdullah ve Narin'in müşterileri ilgi çekici olmamakla birlikte, bunlar da yüksek seviyelidir. Degüstasyon'da ise neredeyse yalnızca İtalyanlar yemek yer.

Tam olarak ne Türk ne de Avrupa mutfağıdır bunlar, yine de ikisini de sunduklarını iddia ederler. İşte İstanbul'un en iyi lokantaları. Tabiî buralara girdiğinizde, gerçek bir Türk'ün yemezse doyamadığı o kaçınılmaz yemeği, pilavı muhakkak bulursunuz. Piliç tüm menülerde boy gösterir, kuzu ve küçük kesilmiş koyun eti parçalarını köz ateşinde kızartıp sundukları, şiş kebap da eksik olmaz. Rejans'ta bu yemeğe Kafkas'ça şaşlık adı verilmiştir. Bir de İstanbul'da bolca makarna ve yoğurt yenir, ama iki çeşit dışında salata bulamazsınız. Salata konusunda en yoksul ülkelerden birisidir İstanbul.

Yunanistan'da olduğu gibi Türkiye'de de önünüze birtakım isimlerin bulunduğu bir yemek listesi getirirler ve canınız sıkılarak hepsini okursunuz, zira adını söylediğiniz yemeklerin çoğu tükenmiştir. Bu da bilinen bir numara tabiî. Bir zamanlar Strabon'un (?) gurur, kılıçbalığı, ulu kılıçbalığı, istakoz, böcek, torik, dilbalığı vb. vb. bunlar sizi avutacak ve lokanta ile aranızı bulacaktır.

1940 yazından bu yana, büyük masraflarla açılan Taksim Gazinosu da yemek yiyebileceğiniz yerlerden biridir. İstanbul'da büyük bir boşluğu dolduran bu gazinoda her iki türde servis bulunur: Türk zevkine ve Avrupa beğenisine aynı anda cevap verilir. İki mutfak, iki tip müzik, iki tüketim türü bir arada. Geriye kalanların çoğu, iki kesime ayrılır. Bunlar halka açık eğlence yerleridir ve Avrupa müziği ve varyeteleri olan yerlere şaşmaz bir biçiminde 'alafranga", diğerlerine "alaturka" denir. Bir şehrin hayatında bunca önemsiz bir yer tutan bu yerlerde, Fransız itibarının hâlâ yaşayabildiği konusunda Batılıları aydınlatan iki kelime... Bu ilgi çekici ve canayakın gerçek, İstanbul'un birdolu bahçesinde karşınıza çıkar. Cumhuriyet Bahçesi, Halk Bahçesi ve başka birçok bahçede, yaz aylarında gezinenler kimi kez saatler boyu bir şişe gazozun, bir sodanın, bir şişe bira ya da bir bardak ulusal içki, rakının karşısında oturup, Haliç'in ve Boğaz'ın ayışığı altındaki sularına dalın. Türk müziğinin nağmelerini dinler durur. Bu gönül çelen bahçeler, romantik ve şiirsel kalabilmiş yegâne yerler yeni İstanbul'da...

Bundan 20 yıl kadar önce, Boğaz'da denize girmek düşüncesi saçma bulunuyordu. Şimdilerde İstanbullular Boğaziçi'nin hem Avrupa hem de Asya kıyılarında çok güzel plajlardan yararlanıyorlar. Marmara kıyılarındaki plajları da unutmayalım. Boğaz'ın Avrupa kıyılarında, doğanın güleryüzlü olduğu kadar lüks çehresinden yayılan alımlı görüntüleri bağrında toplamış birçok yer insan kaynar. Revaçta olanları,Bebek, Tarabya —bir zamanlar Bâb-ı Âli'nin elçilerinin yazlıklarının bulunduğu yer— Sarıyer yakınlarındaki Büyükdere... Asya yakası da Üsküdar —eski Skutari—'dan Beykoz'a dek güzel kıyılarla doludur. Marmara kıyılarında Haydarpaşa'dan Kalamış'a kadar, Moda ve Kadıköy'de perilerin dolaştığını düşündürecek güzellikte yerlere rastlamak mümkün. Marmara Denizi'nde bir zamanlar prens adaları olarak adlandırılmış Büyükada, Heybeli, Kınalı ve Burgaz da oldukça büyük bir ziyaretçi kalabalığının gezdiği yerlerdir. Son olarak. Marmara'nın kuzeydoğusunda ve güneydoğusunda yer alan iki inci, iki plaj, Florya ve Yalova. Millî Şef'in Florya'da denizin içine doğru uzanan ve direkler üzerine inşa edilmiş bir yaz köşkü bulunmaktadır. Yalova'ya gelince, burası hakkında akla gelebilecek her türlü düşü çoktan geçmiştir gerçekleştirilen eser. Suratsız bir bölgenin iki adım ötesinde bir yeryüzü cenneti yaşam bulmuş gibidir burada. Yalova'ya bir ışık kaynağı, bir mucize demek yerinde olur. Türkler, Yalova ile gururlanıyorlar, bu vesileyle de Atatürk'ün uzak görüşlülüğünü de vurgulamış oluyorlar, zira burayı ilk keşfeden [illegible] ve canlanmasına önayak olan, Gazi'nin ta kendisi...

S.O.S 5 KITA'DA S.O.S

Sri Lanka'da Kültür Üçgeni

Doğa Sri Lanka'nın yüzüne gülmüştür: Verimli topraklar, bereketli yağmurlar ve ılıman bir iklim. Bu şartların çekiciliği Sri Lanka'nın tarihinin de zengin olmasını sağlamıştır. Theravada Budizmine dayanan karmaşık bir kültüre sahiptir bu topraklar. Buralarda yerleşen uygarlıkların bıraktığı sayısız sit alanları, anıtlar, tapınaklar ve bir mücevher bolluğu içinde kayboluyorsunuz bu tarihî üçgende.

Hint yarımadasının en ucunun kabaca yirmi mil güneydoğusundaki ada, Hint tarihi ve kültürüyle yakın ilişkiler içine girmiştir. Sri Lanka'nın bugünkü nüfusu da tarihini yansıtır. 7 milyonun üstünde nüfusla çoğunluğu adaya MÖ 6. yüzyılın sonlarına doğru Kuzey Hindistan'dan gelen Sinhalalar oluşturur. İkinci büyük grup yaklaşık 1.6 milyon nüfusla Tamillerdir. Son olarak da 400 bin nüfusla Araplar bulunur. Her üç grup da kendi dillerini, dinlerini ve kültürlerini korumuştur.

Kültür üçgeni diye adlandırılan coğrafi bölgenin köşeleri Anuradhapura, Polonnaruva ve Kandy şehirleri tarafından belirlenir. Bu bölge, ülkenin tarihinde yirmi iki yüzyılı aşkın bir zamandan bu yana en önemli yeri tutar. Bu da düşüncesi ve kültürü tüm ülkeye yayılmıştır. Bu şehirlerin güzelliği, tapınakları, manastırları, kutsal yerleri, stupaları, heykelleri ve freskleriyle tüm ziyaretçileri büyülemektedir. Bu şehirler, bir zamanların en ünlü düşünürlerinin ve sanatçılarının toplandığı, ülkeye kültürel bereketlerini saldıkları üçgenin sınırlarını oluştururlar.

Bölge koloni leştirme siyasetinin yıkımına uğradıktan sonra, günümüze de hiç durmadan kültürel bir erozyona uğramıştır. Bu siyasetin ve istilâların yolaçtığı yeni yaşama tarzı bölgenin giderek yağmalanmasına neden olmuştur.

1978 yılında UNESCO'nun yıllık olağan toplantısında, Sri Lanka hükümetiyle konu üzerinde işbirliği yapılmasına karar alınmıştır. İlk elde, restoratör-mimarları, tarihi eserleri korumakla yükümlü kuruluşları, tuğla ve benzeri geleneksel malzemeleri üreten ustaları, fotoğrametreleri tekinsyenlerini eğitmek ve kimi laboratuvar tekinkleriyle donatmak programın ana hedefini teşkil etmektedir. 25 Ağustos 1980 tarihinde başlatılan kampanya, Sri Lanka Kültür Üçgeni'ni yeniden insanlığa kazandırmak için bölge içindeki tüm tarihî yapıları ve alanları koruma, kurtarma çalışmalarını öngörmektedir.

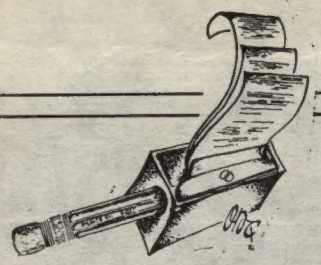

Prof. Dr. Mehmet Çubuk
Selcan Teoman

Prof. Çubuk, Mimar Sinan Üniversitesi'nde öğretim üyesi ve Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu üyesidir. Selcan Teoman ise, Mimar Sinan Üniversitesi'nde araştırma görevlisidir.

Şehircilikte geniş bir koruma kavramına doğru (1)

● *Şemsi Güner'in bu fotoğrafında, Bakırköy'de ahşap evini süsleyen bir vatandaşımızı görüyorsunuz.*

Bugün ülkelerin millî servetini oluşturan kültür ve tabiat varlıklarının korunmasındaki önemi kavramamış ülke yok gibidir.

Dünyadaki gelişmeye paralel biçimde ülkeler, ülke insanının yaşam ortamını oluşturan yapay ve doğal çevre bütünlüğü içinde, artık tarihî ve kültür değerlerinin yanında tabiat değerlerinin de korunması noktasına gelmişlerdir.

Böylece yasal düzenlemelerle çağdaş yaşam sürecinde, tarihî miras yoluyla geleneklerini ve geçmiş kültürlerini yeni kuşaklara aktarmaya çalışırken, aynı zamanda ülkenin tabiat varlıklarını çağdaş yaşamımızın bir gereği olarak değerlendirmekte ve korumaktadırlar.

Buna paralel bir durum gösteren ülkemizde de, 1951 yılından bu yana günün koşullarına uyarak kavramsal bir değişme ve gelişme gösteren yeni düzenlemeler yapılmıştır.

Bu düzenlemelerin sonuncusu ve belki de en gelişmişi, 21 Temmuz 1983 tarihli Resmî Gazete'de yayınlanmış olan 2863 sayılı "Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu"dur.

Koruma konusunda ulaşılmış düzeyi gösteren bu kanunun getirdiği hükümler çerçevesinde, ülkemizde "koruma"nın yeni ve geniş bir anlam kazandığı, böylece taşınır ve taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarımızın korunmasında yeni bir aşamaya gelindiği de görülmektedir.

KORUMA DÜŞÜNCESİNE GELİŞ

Bu aşamaya gelişte dünyadaki gelişmelerin de etkisi bulunduğu kuşkusuzdur. Koruma konusunda kavramsal gelişim sürecinde sanayileşmiş ileri ülkelerde 19. yy.'da, tarihî nitelikteki anıtların çevrelerinden soyutlanmış birer obje gibi ele alınmış olduğu ve bunların değerlendirilmesinde doktirinal ve analitik davranış biçimi içinde izole edilmeleri yanlışından geçildiği ve böylece zaman içinde korunması istenilen anıtların çevreleri ile anlamlaştığı gerçeğine varıldığı görülmektedir.

Keza, asrın başında tarihî mekânların daha geniş biçimde ele alınması, 1900'lü yılların başında "sit" ifadesinin metinlere girmesi ve daha sonra 1930'lu yıllarda da "sitlerin korunması" ile ilgili kanunların yapılması ve diğer gelişmeler de bu sürecin oluşmasına katkıda bulunmuşlardır.

İşte bugün dünyada ve ülkemizde ulaşılmış olan "koruma kavramının", bu anlamda ele alınarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Ancak bu kavramsal aşamayı, yalnızca 19 yy.'dan bu yana ele alarak "koruma düşüncesi"ne gelişi sınırlamak da doğru değildir. Zira koruma düşüncesinin insanlık tarihinin en eski devirlerinde başladığı ve bu devirlerde önemli anıtlar, mâbetler, mezarlar gibi toplum yaşantısının özellikli yönlerini belirleyen simgelerin, sonraki kuşaklara aktarılmasına çalışılmış olduğu anlaşılmaktadır. Kaldı ki, o devirlerde aynı zamanda korumada sosyal yapı ve sanat akımlarının izlerini görmek de mümkün olmaktadır.

Böyle olmakla birlikte koruma konusunda en önemli aşamanın, sanayi devriminin başlamasından bu yana toplumsal ilişkilerin değişimi, yapısal dönüşümler, çarpıcı değişiklikler nedeni ile olduğu kabul edilmelidir. Kent merkezlerinin aşırı nüfusla yüklenişi, kentlerin hızlı ve kötü gelişmeleri, ekonomik ve kişisel çıkarların kentlerin genel yapısında ve tarihî çevrelerde büyük ve olumsuz etkiler yapmış olmasının, bu kavrama varışta büyük payı olduğu belirtilmelidir. Bu olumsuz etkiler geçmişten kalan mirasın zedelenmesi, yaşamımızın bir parçasını yok etmek olduğuna göre, insanoğlunun bilinçli şekilde geçmişini koruması da zorunlu olmaktadır. Bu zorunluk kuşkusuz tabiatın, tarihî kent çekirdeklerinin ve bunların içinde bulunan anıtların tahrip edilmesi sonucundan doğmaktadır. İşte insanları "koruma" düşüncesine getiren hususların başında da bu bulunmaktadır.

Koruma düşüncesinden hareketle bu eserlerin devlet koruması altına alınması ve önleyici müdahaleler getirilmiş olmasına rağmen, zaman içinde bunların yetersiz kalması, ölü anıtlar elde etmek yerine canlı anıtlar olarak onlara günümüz yaşamına hizmet veren birer işlev kazandırılması düşüncesi ve kavramını da getirmiştir. Dolayısıyla bu aşamalar eski eser kapsamı ve ölçeğindeki gelişmelere de neden olmuştur. Böylece tek yapı ve tek eleman korunmasından, "sit bölgesi" kavramına geçilmiş, mahalle ve semtin korunması konu olmuş ve artık bu gün yerleşme bütününde koruma uygulaması yapılmaya başlanmıştır. Kısacası insan değerleri dışında tabiî, tarihî, sanatsal, efsanevî değerlere sahip alanlarla, botanik, jeoloji ve coğrafî nitelikli mekânlar koruma alanları olarak ayrılmaya başlanmıştır.

Aslında doğal ve tarihî çevre dondurulmuş bir ortam değildir. Aksine yaşayan bir organizmadır. Bu yaşayan organizmada korunması gereken taşınmazların, çevrelerinden soyutlanmadan, çevreleri ile bir bütün oluşturması düşüncesi ise çok önemlidir. Ama herhalde bu bütünleşme yalnızca doğal ve tarihî çevrede ve tarihî anıtlar için söz konusu olmamalıdır. Bunlara, kültürümüzün geleceği için önemli olan yeni yapıların da koruma kapsamına alınması, katılması sağlanmalıdır. Bu da bizi, birinci kültür şûrasında tarihî çevre konusundaki komisyon raporunda belirtilen şekliyle "anıt ve korumaya değerlik kavramının, eskilik ölçüsüne bağlı olmadan" ortaya konması gerektiğini göstermektedir (1).

KORUMA TOPLUMSAL BİR HİZMETTİR

Böylece günümüzde ulaşılan kavramsal düzeyde "koruma"nın toplumsal bir hizmet olduğunu söylemek mümkündür (2).

Yakın zamana kadar ve geçirdiği tarihsel süreç içinde korumanın müzecilik anlayışı içinde ele alınması, korumaya alınan yapıların ve alanların yaşamayan ve strelize edilmiş yapı ve alanlar olmasına neden olmuştur.

Oysa, yukarıda da belirtildiği gibi, yaşayan bi organizma olarak nitelenen korunacak çevrede, bugün ulaşılan kavramsal aşamada artık "koruma" ile birlikte "yaşatma" kavramının da birlikte düşünülmesi gerekmektedir (3).

Dünyada bu konuda korumanın, özellikle yaşamı sürdürebilmek amacıyla kullanılabilecek bir araç olduğu fikrinde birleşilmektedir. Gerçekten de, bir kültür varlığına, bir tabiat varlığına süreklilik sağlamada "koruma" önemli bir araç olarak kendini göstermektedir.

Arşiv

Şehirler
Paul Claudel

Arı kovanları, kuş yuvalarının meydana getirdiği kuş şehirleri, kabuklu deniz hayvanlarının oluşturduğu mercan kayalıkları hakkında kitaplar yazılıyor da, niçin insanların yaşadığı şehirler incelenmiyor? Kraliyet şehri Paris, eşit aralıklarla tek merkezden yayılan gelişmesi boyunca, bir zamanlar tıkılıp kaldığı adanın görüntüsünü hem [illegible] çoğaltmış, hem de [illegible] yan yana bir dolu organ, birliktirip üretiyorlar. New York bir son durak, demiryolu dizeleri arasına kondurmuşlar yapıları, yük boşaltılan bir iskele, ambarlar ve dalgakıranlar eklenmiş bir mendirek; besinleri alıp bölen bir dil gibi, boğazımıza, iki geçit arasına yerleşmiş küçük dil gibi, Doğu ve Kuzey ırmakları arasında duran New York; bir yandan Long Island boyunca depolar ve doklar oluşturmuş, bir yandan da Jersey City ile ve depoları Hudson nehrinin kıyısına bakan on iki demiryolu hattı ile, kıtanın dört bir yanından ve Batı'dan gelen malları karşılıyor ve yolluyor; bankalardan, borsa ve bürolardan oluşan şehrin canlı ucu, bir dilucu sanki — madem yüz bölümleriyle başladık, öyle devam edelim —, bir uçtan ötekine koşuşturup duruyor. Boston iki bölümden oluşmuş: Yeni şehir, kendini beğenmiş, eli sıkı; tıpkı zenginliğini ve erdemini dışavuran bir adamın bu nimetleri kendine saklamaması gibi sokaklar da, soğuyan hava ile birlikte, daha da dilsizleşip, uzuyorlar; sanki, her tarafta geniş caddelere açılarak, liflere işleyen soğuk rüzgâra dişlerini gıcırdatarak, kendilerini izleyen yayanın adımlarını daha büyük bir nefretle dinliyorlar; eski şehrin küçük tepesi de, bir helezona benziyor; kıvrımlarında trafiğin, ifratın ve ikiyüzlülüğün tüm gizleri saklı. Çin şehirlerinin sokakları, sıralar halinde yürümeye alışmış bir halka göre yapılmış: Başı olmayan ve sonu belirsiz sıralarda, her birey yerini alır: Bir yanlarından patlamış sepetlere benzeyen evlerde mallarla birlikte karmakarışık uyuyan ev sahipleri; bu evler arasında gerçekleştirmişler aralıkları.

Yok muydu, üzerinde incelemeler yapılabilecek özgün noktalar? Sokak geometrisi, açı ölçümleri, kavşak hesapları? Eksenlerin konumu? Hareket adına ne varsa, eksene paralel değil midir? Ya da bir duruş, bir keyif anı, bu eksenlere dikey değil mi?

(1896)

Projeler İstanbul'u (I)

Hümeyra Özalp

İstanbul...

Bir an için gözlerimizi, hatta kulaklarımızı kapatalım... Hani şu yatak odamıza kadar uzanan korna seslerini, her günün her sabah ve her akşamında boğuştuğumuz o ulaşım mücadelesini, hani şu koca koca beton apartmanları, şu tarihî camilerin bile görüntüsünü ikiye bölen üst geçitleri, üst üste binen reklâm panolarını bir an için unutalım. Bir an için - eğer farkedebiliyorsak tabiî - geçmişin o inanılmaz güzellikteki yapılarının, inanılmaz terkedilmişliğini unutalım...

Bu "unutulmuş görmemezlik" içinde nereden başlamak isterdiniz İstanbul'u gezmeye?.. Belki önce "Tarihî Yarımada"yı çevreleyen o güzelim surların onarılmış halini görmek, belki Süleymaniye ya da Zeyrek çevresinde yeniden yaşama döndürülmüş bir "Osmanlı Mahallesi"ni gezmek, belki de birkaç duvar, birkaç sütunuyla hâlâ ayakta kalmaya direnen, kendi kültürümüze, kendi geçmişimize karşı yerine getiremediğimiz tarihsel görevimizi hatırlatmak; hatırlatıp da utandırmak istercesine hâlâ güzelliğini haykıran Çırağan Sarayı'nın salonlarında dolaşmak isterdiniz...

İstanbul...

Ne güzel bir "düş" değil mi?.. Ama bu inanılmaz gibi görünen düş bir de gerçekleşiverirse?.. Hani şu Kültür ve Turizm Bakanlığı bir yandan, İstanbul Belediyesi bir yandan; üniversiteler, Kurumlar, vakıflar bir yandan senelerdir hazırladıkları projeleri bir döküverseler ortaya... Eleştirip bölünmekten çok, bir bütünleşiverseler... Ah! bir gerçekleşiverse şu projeler...

İstanbul...

Hadi gelin bir İstanbul gezisine çıkalım. Pafta pafta projelerin üzerindeki çizgileri, ölçüleri, planları canlandıralım... Bakalım İstanbul'da neler olacak?

BAKANLIĞIN GELİŞİM-YATIRIM ALANLARI ÇALIŞMASI

Kültür ve Turizm Bakanlığı İstanbul Planlama Bürosu Müdürlüğü tarafından "İstanbul Turizm Gelişim-Yatırım Alanları Mekânsal Tanıtımı" adı altında derlenen çalışmalar kentte pek çok merkezin kapsamlı projelerinden oluşuyor.

İstanbul'da öngörülen bu turizm yatırım/gelişim projeleri arasında öngörülen konular şöyle:

Tarihî yarımada; turizm alt yapı geliştirme ve koruması uygulaması, Eyüp; İslâm Ziyaret Merkezi olarak geliştirilmesi, Galata-Pera; turizm amaçlı yeniden fonksiyonlandırma, değerlendirme ve koruma, Tophane-Ortaköy sahil bandı; ikili kullanım (okul-hostel) ve yüksek nitelikli konaklama tesisleri oluşturulması, İstinye-Yeniköy; turizm yatırım/geliştirme projesi, Beykoz; Hünkâr Kasrı-Beykoz Çayırı-Yuşa Tepesi toplantı köşkü, mola noktası olarak değerlendirilmesi, Küçüksu; Göksu-Anadolu Hisarı; Turizm Bankası mülkiyetinde olan arazinin tarihî Göksu konumu içinde mola noktası, kamping/yat çekme yeri olarak değerlendirilmesi, Eski Şark Tütün Deposu'nun turistik otel olarak geliştirilmesi, Prens Adaları; konaklama tesisleri geliştirme projeleri.

Kültür ve Turizm Bakanlığı, İstanbul Planlama Bürosu tarafından hazırlanan ve belediye tarafından onaylandıktan sonra çalışmalarına başlanabilecek tüm bu projeler gerçekleştiği zaman, İstanbul'da birbirinden güzel, birbirinden göz kamaştırıcı köşeler yaratılacak. Bu projelerin hepsini burada tek tek yazmak mümkün değil elbette. Ama hiç olmazsa bazılarını tanıtmak; kiminin tarihçesini, kiminin öyküsünü aktarmak mümkün.

Tarihî çevrenin korunması konusunda mimara, şehirciye, sanat tarihçisine, arkeoloğa başvurmak ne denli doğal karşılanıyorsa, yazara ya da sanatçıya başvurulması da o denli yadırgatıcı bulunuyor kimi çevrelerde.

Bu önyargılı yaklaşımın geçerliliğini çürütmek için Nedim Divanı'nı taramak yeterli aslında. Şairin, herkesçe bilinen "Bu şehr-i Sitanbûl kî, bi-misl-ü behadır" dizesiyle başlayan kasidesi değil dayanak noktamız: Başta Sa'd-âbâd için yaz-

ŞEHİR, TARİH, KÜLTÜR

dığı iki kaside ile Kapudan Mustafa Paşa'nın yalısına sunduğu kaside olmak üzere, divan boyunca çeşme, sebil, yalı, saray, han, kışla, kasr, cami, imaret, kervansaray, hamam, çarşı ayırmadan, İstanbul'u donatan eserlere tarih düşer Nedim. Doğrudan doğruya restorasyon ile ilgili bir tarihi bile vardır: İbrahim Paşa'nın çeşmeyi yenilemesi üzerine de tarih düşer şair!..

XVIII. yüzyılın ilk yarısında, özellikle Haliç'teki çevre dokusu ve toplumsal yaşam üzerine "belgesel" nitelikte bir kaynak aranıyorsa, hiç düşünmeden Nedim'e başvurmakta yarar vardır. Ne yazık ki, örneğin Nedim konusunda, Mehmet Kaplan'ın 30 yıl kadar önce yazdığı bir inceleme dışında, bu tür bir yaklaşıma rastlamak kolay değildir. Nabî'den Şeyh Galip'e, Gürpınar'dan Cemal Süreyya'ya pek çok yazar ve şairin yapıtlarını bir de bu perspektiften değerlendirmemiz gerekiyor.

Hiç unutmuyorum: Turgut Özakman, Türk edebiyatında iç mekân betimlemeleri üzerinde çalışırken, yazarlarımızın bu konuda inanılması güç bir kısırlıkta olduklarını saptamıştı. Dış mekân ile ilgili olarak, şehrin, şehirlerimizin geçirdiği doku değişimlerini inceleyebilmek için gene de yazarımızın, ressamımızın, sinemacımızın ürünlerinden umut kesmemek en iyisi. Yakın geçmişte yaşanan başkalaşımlar, yapı boyutunda röleveler ile saptanmış olabilir, çevre boyutundaki başkalaşımlar için bu tanıklıklara büyük ölçüde gereksinme vardır.

Sorun şurada: Sözgelimi Haliç'e bakarken, bilim erlerimiz Nedim'in 1720'de "Şahn-ı Sa'd-âbâd'a İstanbul'un hûbânına" sunduğu gazelden, 1970'te Turgut Uyar'ın yazdığı "Sa'd-âbâd'a Kaside"sine kadar gelen serüveni gözönüne alacak duyguyu taşıyorlar mı?

Enis Batur

Profil

İbrahim Hakkı Konyalı (1896 —)

Tarihçi, yazar. Konya'da sıbyan mektebini bitirdi. Daha sonra Fuyüzatı Hamidiye Rüştiyesi, Konya İdadisi, İslâm Darülfünunu ve İzmir Şimendifer Okulu'nda okudu. Şeyhülislâm Mustafa Sabri ve Elmalı Hamdi Yazır gibi öğretmenlerden ders aldı. Konya'da öğretmenlik, Geyve ve Batum'da istasyon müdürlüğü yaptı. Ankara Vakıflar Müdürlüğü Arşiv Dairesi Müdürlüğü'nde bulundu. Konya'da Halk Yolu, İstanbul'da Tarih Dünyası, Tarih Hazinesi ve Örnek dergilerini yayınladı. Türk Mimarî Eserler, Türk Yazı Sanatları müzelerinin kurucusudur. 1976'da bağışladığı 26.000 kitabıyla Selimiye Camii Kasrı'nda İbrahim Hakkı Konyalı Kütüphanesi'ni kurdu. 1979'da kendisine Kültür Bakanlığı Yüksek Hizmet Ödülü, 1981'de Konya Selçuk Üniversitesi'nce fahri doktorluk payesi verildi. Kırka yakın yapıtı vardır.

Şehir anahtarları

Altınboynuz adı Haliç'in mi?

Bir efsaneye göre *Byzas, Megara'* 'dan (Yunansitan) yeni bir yurt aramak üzere yola çıkanların "oikis" (başkan)'ıdır. *Delfi* kâhininin yeni yurtlarını "Körler ülkesinin karşısında" kurmalarını söylemesi üzerine, göçmenler, *Khalkedon* Kadıköy) ahalisini, Byzantion adını verdikleri yerin (Tarihî Yarımada) üstünlüğünü görmediklerinden dolayı körlükle itham ederek, şimdiki Sarayburnu bölgesinde ilk "polis"i kurmuşlardır.

Tarihî Yarımada'nın kuşbakışı planı bir üçgene benzer. Bölgenin askerî değeri ve Boğaz'ı kontrol altında tutması nedeniyle tercih edildiği anlaşılmaktadır. Böylesine önemli bir yerin korunması ise ancak çevresine kalın duvarlar örülerek gerçekleştirilebilirdi. Üçgenin iki yanı Haliç ve Aziz George kanalıyla Marmara Denizi'ne bakar. Bu yanlardaki surlara Sahil Surları adı verilir. Tabanı belirleyen surlarsa Kara Surları'dır.

İşte bu bölgenin önemi ve üçgene benzemesi nedeniyle Chrysokeras (Altın Boynuz) adının ilk olarak buraya verildiği sanılmaktadır. Daha sonra *Bizantion, Bizans* adıyla anılması, Altın Boynuz adının da Haliç'e atfedilmesini sağlamıştır.

Bir kitap

Sa'dabad

Kültür Bakanlığı Yayınları, Türk San'at Eserleri dizisi içinde çıkan (1977) *Sa'dabad*'ın yazarı Sedad Hakkı Eldem. Bölgenin 18. yüzyıldan günümüze geçirdiği içler acısı değişimi belgeler, röleveler, asırlık fotoğraflarla anlatan yazar, ortaya koyduğu çalışmayla, geniş çaplı bir restorasyon projesinin altından nasıl kalkılacağını, tüm veçhelerini içerecek bir biçimde düşündüğünü de kanıtlıyor. Uzmanların olduğu kadar, restorasyonla ilgilenen herkesin dikkatini çekecek bir kaynak kitap, *Sa'dabad.*

Değişen İstanbul için albümler XI

XVIII. yüz yıl başında Haliç,
şehrin kültürel ve toplumsal yaşam açısından
en gelişmiş bölgesiydi.
Patrona Halil
isyanıyla görkemi silinir gibi olduysa da,
İstanbulluların gönlündeki
önemini korumayı başardı
ve genel tercihin
usul usul Boğaziçi'ne kaymasına rağmen
canlı görünümünü
1930'lara kadar korudu.

Bu gravürde gördüğümüz
doku tutarlılığını
yeniden Haliç'e kazandırmak
mümkün mü?
Bugün, önde gelen hedef,
bölgeyi biraz olsun yaşanılır kılmak,
kol gezen ölüm duygusunu
hiç değilse devreden çıkartmak olmalı.
Haliç'e yeni bir çehre kazandırmak,
bir sonraki aşamada
söz konusu edilebilecektir.

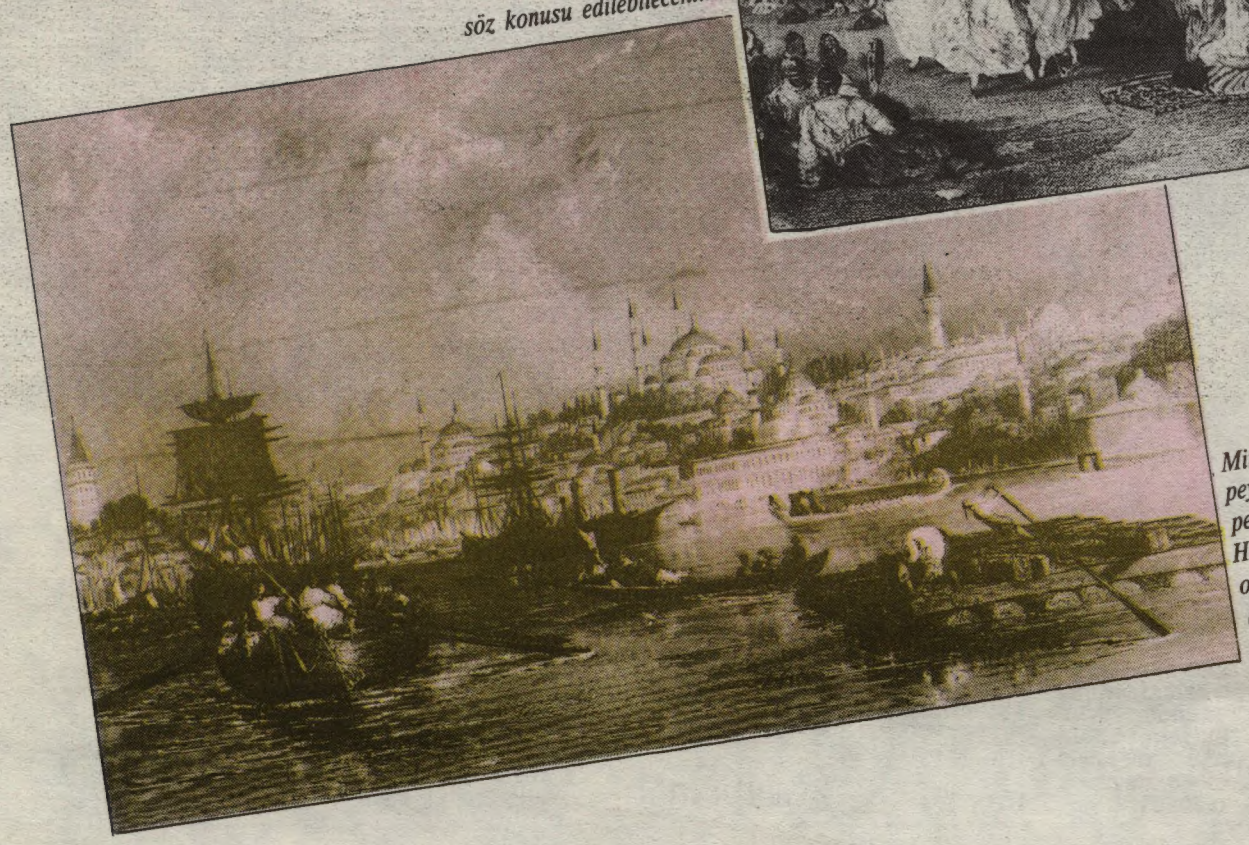

Minyatürcülerden
peyzaj ressamlarına kadar
pek çok sanatçının ilgisini çeken
Haliç'i konu edinen yapıtlarla
onlarca albüm
doldurulabilir aslında.
Burada, üç gravüre yer ayırabildik ancak.